

Dildor ESHMURATOVA,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi, PhD

E-mail: rustamkhurramov@mail.ru

Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi, PhD Sh.Kayumova taqrizi asosida.

RELIGIONMIK BIRLIKLARNING LISONIY SINTAKTIK XUSUSIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqola teologiyatning obyektini hisoblangan teonimlar hamda religionomik birliklarni o'rganishga bag'ishlangan. Religionomik birliklarning teonimlardan farqi va ushbu birliklarning funktsionallik xususiyatlari tahlilga tortilgan. Maqolaning asosini religionomik birliklarning sintaktik xususiyatlarini aniqlash va stilistik tahlilni amalga oshirishdan iborat.

Kalit so'zlar: diniy madaniyat, sintaktik belgi, metafora, metafirik religionim birliklar.

LINGUISTIC SYNTACTIC CHARACTERISTICS OF RELIGIOUS UNITS

Annotation

This article deals with the theonims and religious units, which are the object of theological linguistics. The differences between religious units and theonims and the functional characteristics of these units are discussed. The basis of the article is the identification of syntactic features and stylistic analysis of religious units.

Key words: religious culture, syntactic sign, metaphor, metaphoric units of religion.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СИНТАКСИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЛИГИОЗНЫХ ЕДИНИЦ

Аннотация

В статье рассматриваются теонимы и религиозно-омические единицы, являющиеся объектом богословской лингвистики. Обсуждаются различия между религиозно-омическими единицами и теонимами, а также функциональные характеристики этих единиц. В основу статьи положено выявление синтаксических особенностей и стилистический анализ религиозных единиц.

Ключевые слова: религиозная культура, синтаксический знак, метафора, метафорические единицы религии.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda olimlar dinning jamiyat hayotidagi rolini ko'rib chiqishga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqdalar. Chunki u insoniyat tarixining turli bosqichlarining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanib bormoqda va rivojlanishning turli bosqichlarini boshidan o'tkazgan.

Mazkur to'plangan tarjima va amaliyda tadbiiq etilayotgan fikrlar til va din o'rtasidagi munosabat bo'lib, u o'z mantiqiga, o'ziga xos xususiyatga egadir. Din bu madaniyatning elementlaridan biri hisoblanib, mazkur element til va dinning ildizlari hisoblangan insoniyatning tafakkuri mas'uli ekanligi tushunishimiz kerak. Madaniyatining barcha tamoyillari din va tilga asoslangan bo'lib, unda insonning o'rni ahamiyatlidir. Chunki nutqda aks etgan religionim birliklari til nuqtai nazardan turli diniy-falsafiy tushunchalar bilan chamvarchas bog'liq. Til va din chorrahasida vujudga kelgan va dinning tilda mustahkam singib ketgan ko'rinishlarini o'rganuvchi soha bu ilohiyotshunoslik va u til va dinning o'zaro ta'siri muommosini hal qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Tilshunoslikning tilni diniy nuqtai nazardan o'rganuvchi bo'limi teologiyat bo'lib, bu atama haqida turli ilmiy tushunchalar va fikrlar otgan asrimizning o'rtalarida mashhur olim A.K.Gadomskiy tomonidan berib o'tilgan. Dinning evolutsiyasi teologiyatning shakllanishi, rivojlanishi va bugungi kuni bilan bog'liq. Teologiyat tilshunoslikning bir tarmog'i sifatida A.K.Gadomskiyning asarlariga ko'plab tilga olingan va yetarlicha ilmiy manbaalar bilan uning tilni diniy tomomlarini o'rganishni maqsad qilganligini asoslangan.

A.K.Gadomskiy, E.Kucharskaya, Drays va boshqa olimlar diniy sohaning turli elementlarini o'rganishgan. Diniy birliklar va ularni tarkibidagi alohida leksemalar va butun lingvistik-mavzuiy guruhlarining semantikasi va faoliyatini tahlil qilishgan [1].

So'zlar, frazeologik birliklar, religionomik birliklarning o'rganilishida ushbu iboralarning sintaktik belgilarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Muayyan diniy tushunchalarning o'ziga xosligi, grammatik, leksik-semantik va sintaktik belgilarini S.Bulavin, M.L.Granovskaya, N.M.Shanskiy, R.I.Goryushina,

T.F.Sapronov, Y.T.Listrova-Pravda, A.L.Golovanevskiy kabi olimlar chuqur tahlilga tortgan. Tadqiqotchi M.U.O'rinbekova o'zining ilmiy maqolasida frazeologik birliklarning sintaktik belgilariga quyidagicha ta'rif beradi. "Frazeologik birliklar o'zlarining semantik, funktsional, uslubiy va sintaktik xususiyatlariga ko'ra so'z birikmalari, sodda va qo'shma gaplardan ajralib alohida bir turni tashkil etadi, ya'ni frazeologik birliklarda so'z, so'z birikmalari va gapning struktur belgilari neytrallashib, yaxlitlik kasb etadi" [2].

Shuning uchun bugungi kunda rivojlanib borayotgan ingliz tilshunosligida turli tipdagi so'z yasash qoliplari, semantik-funktsional planda olingan frazeologizmlar orasidagi aloqalar o'rganilishi muhim. Bu esa ingliz tilshunosligi oldida yangi maqsadlarni ochadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Frazeologik birliklar til egalari ongidagi, oraliq hodisalar sifatida tebranuvchi va noaniq xarakterga ega. L.V.Sherba xuddi ana shu tebranuvchi va noaniq hodisalar tilshunoslarni e'tiborini tortishi zarurligini ta'kidlab o'tgan edi. Bilamizki, so'z va so'z birikmalari va gap uzoq yillar davomida tilshunoslikning asosiy birliklari sifatida qabul qilib kelindi. Bu esa birinchidan til birliklarining ierarxiya (pog'onali) munosabatini chuqur tahlil etmaslikka olib keldi, ikkinchidan esa boshqa til birliklari, jumladan frazeologik birliklar semantikasi, funktsional-uslubiy xususiyatlari tadqiqiga soya tashlab turdi.

Tahlil va natijalar. Religionimlar tadqiqi bilan izlanish olib borar ekanmiz teologiyatni teonimlar, teonimlarni esa religionimlik jihatlarini o'rganishni maqsad qildik. Semantik va funktsionallik xususiyatiga ko'ra teonimlarni quyidagicha ajratish mumkin.

- semantik sohaning nomi (butun teonimni ifodalagan so'zlar: God, goddess, Logos va boshqalar).

- eng yuqori darajadagi xudo nomlanishi (qadimgi yunonliklarning fikricha; Lord, Creator, Zeus, Cupid, Venus, Melpomene, Morpheus, Talia, Terpsichore, Fortuna, Aeolus, Prometheus va boshqalar).

- xudoga yaqin mavjudodlar sinflarining nomlanishlari (angels, bacchantes, the muses, nymphs, mermaids, oceanids, the nereids va boshqalar).

- inson kelib chiqishining yarim ilohiy belgilari (Adam, Eve, Mother of God, Solomon va boshqalar).

- shaytoniy belgilar yoki belgilar to'plami, yer dunyosida cheksiz kuchga ega bo'lish, nomlar maxluqlar va quyi darajadagi mavjudotlar sinflari, yovuz ruhlar (devil, demon, gin, legion, vampire va boshqalar).

- ilohiy lashtirilgan mavhum tushunchalar va antropomorfik bo'lmagan obyektlar (soul, sin, spirit, grace, bear, laurel, incense va boshqalar).

- atributlar va belgilarning nomlari, ular bilan bog'liq obyektlar ibodat va dafn marosimlarining xususiyatlari (crown of thorns, laurel, the cross, the temple, church, monastery, priest, archpriest, sexton va boshqalar).

- koinot va koinot elementlari nomlanishlari (water, earth, fire, air, heaven, ocean va boshqalar) [3].

Tahlillar jarayonida yuqoridagi iboralar ishtirokida ko'plab metaforalarga duch keldik. Masalan, monastr religionimi bilan g'arbda quyidagi metafora ma'lum va mashhur. Herman. K. Kappenbergni "najot porti" deb ta'riflagan, u yerda u "bu dunyoning kema halokatidan qochib, yalang'och holda dushman bilan kurashishga tayyor edi". Najot porti degan metaforaning ishlatilishiga sabab monastrlar eski davrlarda dushman xujumidan saqlanadigan eng ma'qul joylar hisoblangan. Balkim shu juhatdan ham "port of salvation" iborasi monastrga tenglashtirilgan deyish mumkin.

Bundan tashqari, Kenterberilik Anselm, Krtureuslik Bruno va boshqa yozuvchilar monastrni bu hayotdagi dengizlarining xavf-xatarlaridan holi porti sifatida tasvirlashgan. "Burchard of Worm" kitobining muallifi monastrni har bir a'zoning turli vazifalari bo'lgan kema deb atagan. Rievauluks a'zosi esa "kemani tashlab ketsa, dengizga cho'kib ketadi" degan edi. Boshqa yozuvchilar monastrlarni Nuh alayhissalomning kemasiga qiyoslaganlar, uning nomi orom ma'nosini ham bildirishini ta'kidlagan. Va uning o'zi monastr hayotini hikoya qilgan [4].

Ko'rib turganingizdek har bir religionomik so'zning o'z mohiyatidan kelib chiqib, metaforik ma'no xususiyatlari mavjud.

Gonoriusning diniy hayot haqidagi metaforalaridan biri bu monastrning "qamoqxona"ga o'xshatilishi bo'lib, qamoqxona keng yo'lagidan kelgan aybdorlar jannatning keng zaliga kirishga loyiq bo'lishlari uchun qamoqqa olinadilar. Ya'ni monastrga yuborilganlar jannatga yuborilganlar deb tushunilgan. "Qamoqxona" atamasi bu yerda noaniq tushunchaga aylangan chunki monastrlar jazoni o'tash joyi emas balkim tovba tazarru qilinadigan joy, u yerga yuboriladigan insonlar ko'pincha o'z xohishiga ko'ra qaror qabul qilishadi. Ushbu ibora ma'naviy himoya muassasasi sifatida ishlatilgan. Buning asosi uzoq tarixga

borib taqaladi. 1005 yilda vafot etgan Avliyo Reymat Rimlik abbat Arbodning estetik g'oyasi mavjud. Ushbu g'oyaga asosan inson o'limi to'g'ridan-to'g'ri nargi dunyoga tuynuk orqli o'tish deb tushuntiriladi.

O'tra asrlarda u dunyo ya'ni chin dunyoni ba'zan qamoqxona o'xshatishgan. Shu boisdan insonlar monastrdan chiqishlari chegaralanga ekan monastrni tom ma'noda, ham majoziy ma'noda qamoqxonadagi qamoqxona (jail in jail) deyish mumkin [4]. Qamoqxonadagi qamoqxona ya'ni jail in jail iborasi monastrga nisbatan javobgarliksiz o'z aql idrokidan kelib chiqib, tavba qilishni anglatadi. Chunki monastrda qamoqxonadagidek qattiq tartibli ja'zo o'tash emas, balki tavba tazarru qilish tushunilgan. U yerdagi inson esa o'z ongiga quloq solgan hisoblanadi.

Teolingvistika diniy yoki konfessional terminlar, iboralar, so'z birikmalarini tilshunoslik nuqtai nazardan tadqiq qilishini hisobga olib, teolingvistika haqida quyidagi ma'lumotlarni keltirib o'tishimiz to'g'ridir.

Teolingvistika belgiyalik lingvist J.P.Noppen tomonidan 1981 yilda qo'llanilgan va shu bois J.P.Noppenni tilshunoslik sohasida teolingvistikaning otasi sifatida e'tirof etish mumkin. Keyinchalik 1995 yilga kelib, angliyalik lingvist Devid Kristal o'zi tuzgan ensiklopedik lug'atga teolingvistikani lingvistik termin sifatida kiritgan. Teolingvistika – bu inson so'zining qanday ekanligini tasvirlashga harakat qiladigan fan bo'lib, unda asosiy birlik o'laroq Xudoni anglatuvchi nutq birliklari ishlatiladi.

Diniy va qat'iylikka to'g'ri kelmaydigan vaziyatlarda funksiyalar to'g'ridan-to'g'ri bir tomonlama aloqa standartlari, ikkinchi tomonloma uni metafora yoki nutq akti kabi mashhur shakllarda tasvirlash mantiqqa to'g'ri keladi. Darhaqiqat, bunday uslubiy bo'yoqlar tilni boyitish bilan birga, undagi hilma xillikni ham ta'minlay oladi [5].

Yuqoridagi kabi religionimlarga ko'plab misollar bor. Shulardan eng mashhuri manaa from heaven iborasi bo'lib, u "kutilmaganda qabul qilingan juda foydali narsa"ni ifodalaydi va ibora o'zgaras tushuncha hisoblanadi. Ammo uning zamonaviy ma'nosi ham bo'lib, Egamiz osmondan isroilliklarga oziq-ovqat uchun yuboradigan mannani emas, balki har qanday mannani bildirishi aniqlangan (odamga tushgan orzu qilingan yoki yoqimli).

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, religionomik birliklarning o'rganilishi bugungi zamon talablarining eng muhimlaridan biridir. Chunki religionomik birliklar badiiy matnning asosiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Ushbu birliklarni semantik, leksik, sintaktik va stilistik tomonlari haligacha to'liq tadqiq etilmagan. Maqolada religionomik birliklarning semantik va sintaktik tahlili ko'rib chiqildi.

ADABIYOTLAR

1. Грановская Л.М. Из истории ораторского красноречия в России // Словарь. Грамматика. Текст: сб. ст. / Отв. ред. Ю.Н.Караулов, М.В.Ляпон. -М., 2016. С.78.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. - Изд. 6-е. -М.: Либроком, 2012. - 272 с. - (Лингвистическое наследие XX века). - ISBN 978-5-397-02318-4.
3. O'rinbekova M.U. Ingliz tilida frazeologik birliklarning oziga xos xususiyatlari. Journal of new century Innovations. Volume 15, ISSUE - 1, October 2022, B.74.
4. Constable G. Metaphors for religious life in the middle ages. London, P.236-235.
5. Eshmuratova D.U. O'zbek va ingliz tillarida teonim komponentli frazeologik birliklarning lingvoviyosiy tadqiqi. Temiz. 2023. B.20.
6. Корнеева А.П. Английские фразеологические единицы библейского происхождения в языке и речи. Автореферат канд. Москва – 2009.
7. Gadoeva M.I. (2021). Expression of the somatizms mouth, year, nose, tongue in the system of different languages // Novateur Publications Journal NX - A Multidisciplinary Reer Reviewed Journal. ISSN No: 2581 ± 4230. Volume 7, Issue 11, Nov. ± P.125-130. (JIF -7.223).
8. Gadoeva M.I. (2021). Lexico-semantic fields of "eye" in English and Uzbek languages//Academicia. An International multidisciplinary Research Journal. ISSN (online): 2249-7137. Vol. 11, Issue 10, October. https://saarj.com DOI NUMBER 10.5958/2249-7137.2021.02176.5. -India,- P.872-879. (Impact Factor: SJIF 2021 - 7.492)
9. Gadoeva M.I. (2021). The expression of Somatizms in English and Uzbek proverbs // European conference on Natural Research. htr://rarers.onlinesonferenses. som/index.rhr/titfl/issue/view/Stockholm. -Sweden,- P. 36-41.